

Станіслав Лем

Розповідь першого розмороженого

Станіслав Лем

Кіберіада

Київ, Дніпро, 1990

(с) Український переклад, О. Гриценко, 1990. Перекладено за виданням: Stanislaw Lem, Maska, Krakow, 1976.

— Погляньте на мене: перед вами — невситимий артист-перкусист, і від цього — все моє лихо. Ще шмаркатим малюком виявив я свій талант, тарабанячи по чому попало і пробуджуючи в кожній речі властивий їй тон. У нашому роду було так одвіку. Я знаюсь на перкусії як м'якій, так і твердій, і все — від небесних громів до шурхоту пісового годинника — доступне моєму вмінню. Коли розіграюсь, увесь світ зникає мені з очей. У вільну хвилину я граю ще й на тамбурині, навіть сам можу змайструвати зграбненького інструмента, дайте мені лишень козячу шкуру та трухлявий пеньок або ж цеберко і цератку.

Однак у жодному оркестрі я не зіграв собі місця — мандрую по світах, щоб у кожній капелі скуштувати талану, аби лишень та капела була доладна. Слух маю абсолютний і неабияк кохаюся в ударному гуркоті. І на скількох же планетах, зірках, у скількох філармоніях я бував! Де тільки не бував, де тільки не гравав! А проте скрізь мені рано чи пізно

палички самі з рук падали і неспокій гнав мою душу далі. Мав я і сольні виступи, де траплялось і стогону, й шалу, і сміху, й плачу, часом юрба мене на руках носила, навіть барабана мого на реліквії шматувала. Не слави жадаю, не до неї любов моя. Хочу загубитись у Великій Музиці, прагну оркестру, як річка — океану, щоб прилинути до нього і розлитися в безмежжі його. Сам я для себе — ніщо, все для мене — досконала мелодія, її я й шукаю, порпаючись по партитурах дні й ночі.

І от у планетарній слободі Алеоції я вперше почув про державу Гафнію. Це якраз там, де спіральний рукав локальної туманності загинається й переходить у манжетик із зоряною підкладкою. Отож ця звістка дійшла там до мене на погибель мою, запаливши в душі велику тугу — адже мені сказано було, що то держава не звичайна, а філармонійна, і що саме урівень з її кордонами тягнуться колонади королівської філармонії. Сказано також, що там усяк грає, а король — слухає, бо мрія у нього така, щоб люд сповнив музичний храм Музикою Сфер! І кинувся я з дурної голови, в чому був, у путь, дорогою заробляючи собі гранням, вправним дробом розганяючи турботи й зігріваючи душу старому й малому. Водночас я дослухався кожної чутки про дивну державу, аби пересвідчитись, що була в тій мові правда.

Та дивна річ — що далі околиця від Гафнії, то більше хвалять її музикальні звичаї, вірять у Гармонію Сфер і кажуть — варто, мовляв, там жити, щоб грати! Проте що ближче, то частіше відповідають на мої запитання півголосом або й взагалі мовчать, похитуючи головами і навіть постукуючи пальцем по скроні. Пробував я ретельним випитуванням загнати тубільців у кут, а вони одбріхуються. Один старий з Оберузії сказав мені: "Грати там, звісно, грають, тнуть на всю губу без перепочину, але в гранні тому музики — як кіт наплакав, немuzична їхня музика, дечого іншого в ній забагато".

"Як же це — музика немuzична? — питаю зацікавлено. — І що воно, оте дещо інше, розкажіть-но?" — але він тільки на мигах показує, що, мовляв, шкода слів.

А інші — знову своє: сам король Спасенцій, подекують, заснував на Гафнії Королівську державну консерваторію, віртуозів там, кажуть, сила-силенна, й панують там не якісь акробаціоністичні фіглі-міглі, зрутиніле ремісництво, а навпаки: натхнення, брама до золотострунного раю, бо є в них правильний напрямок і ключ від Гармонії Сфер — тієї, що Космос безмовно гучить нею! Метнувсь тоді я знову до старого, а він знайторочить: "Не скажу, ніби це неправда, але й не скажу, що правда. Хоч би що я тобі сказав, все не те було б. Коли хочеш, піди й подивися сам на власні очі".

Що ж, у своєму таланті я ніколи не сумнівався, бо, знаєте, братове-роботи, що як візьму я палички до рук, та як пущу їх малим дробом на гладінь свого барабана, то це буде не туркіт і не гуркіт, не звичайне бубоніння й тамбуринада, а така рвійна й хаплива пісня, що втриматись несила, навіть камінь зворушується!

І рушив я знову в дорогу, розуміючи, однак, що не годиться до філармонійного двору з його придворним етикетом отак собі пертися, як Пилип з конопель вискакувати, а тому й випитував усіх зустрічних про гафнійські шляхетні звичаї,— та мало що або й геть нічого не почув у відповідь,— усі тільки знай собі міни корчать, покиваючи тим, хто що має,— головою або й чим іншим,— отож нічого я до ладу й не довідався.

Отак простуючи собі далі серед зірок, зустрічаю якимось одного курдупеля, у смолі виваляного, він відвів мене набік та й: "Слухай-но,— каже,— ідеш до Гафнії? О щасливцю, і година твоя щаслива, намузикуєшся там досхочу, Спасенцій — могутній і добрий правитель, шанувальник муз — золотом тебе обсипле!" — "Що мені до того золота,— кажу.— Як там з оркестром?" — А він усміхається: "Щасливий, хто в ньому гра, за таке місце й життя не шкода!" — "А чого ж, — питаю,— ти не туди, а звідти чимчикуєш?!" — "Ет,— каже,— я до тітки, а тоді ще далі — нестиму слово про Спасенція, нехай звідусіль поспішають музики, бо відкрито вже шлях до Гармонії Сфер! І до Гармонії Буття, бо це — те саме!" — "Отже,— кажу,— й Симфонія Буття там теж є?" А той курдупель (правду кажучи, досить пожмаканий, виваляний у якійсь сажі чи смолі —

певно, обпікся абощо) як загорлає: "Та що ти! І де ти такий темний, недовіркуватий узявся? Хіба ти не знаєш, що Гафнія — то не звичайне царство чи королівство, а держава нового типу, або гралівство, і що Спасенцій — не просто собі король, а гроль! Виробив він, щоб ти знав, такий династичний проект, згідно з яким усі мають грати і тим гранням до цілковитого щастя догратися, і то не абияк, наосліп шкандибаючи, а в науковий, методологічний і теоретичний спосіб. Тому-бо утворив він Консерваторку Раду Міністрів і склав Гармонограму Гармонії Сфер, яку ось-ось не сьогодні, то завтра відкриють і виконають, а може, уже й виконали, отож біжи туди чимдуж!" — "І що ж то за гармонограмічно-гармонійна музика?" — запитую, а він мені на те: "То така штука, яка поєднує Особистість з Природою, розганяє Рій Смутків і витворює Рай Земний, а тому, кажу тобі, лети туди чимшвидше, бо брати участь у чомусь подібному — річ галактична!" — "Біжу, біжу пане курдупелю,— притакую,— але хотів би ще взнати, як оте королівство, тобто гралівство Гафнію, осягло оту Партитуру Сфер і Їхню Гармонію, звідки воно все взялося?" — "Ого! — вигукує глевтяк.— Вони мають на це і щонайдокладніші директиви, і щонайпрадавніше традиції, бо хоч грати вони завше грали, але робили це не так, не в той спосіб і не на тому, на чому слід, зате тепер уже все добре знають, тому від їхньої музики і зір, і слух, і дух забиває, отож біжи туди, бубністе мій любий, бо ще на репетицію спізнишся!" — "Даруй,— кажу,— але я ніякий не бубніст, я першої гільдії артист-перкусист, а втім, розкажи-но мені ще трохи про гафнійські звичаї, аби і я там як слід поведився!" — "Ох, ніколи мені,— відказує,— йди хутчій, сам побачиш, і такий будеш мені вдячний — до смерті не забудеш!"

Отож подався я туди, а як окреслилися обриси планети, тобто гралівства, і виринув велетенський зовнішній Мармуровий Мур, а на ньому — золотий напис: КОРОЛІВСЬКА КОНСЕРВАТОРІЯ, угледів я неподалік дерев'яного візка, помальованого кольоровими фарбами, а на ньому — старого підтоптаного робота, що сидів і ськався, бо за довгий вік у ньому набилося повно ошкурків, аж суглоби рипіли.

Я взявся допомагати йому, коли чую — він собі щось під ніс мугикає. "Що то за пісня?" — питаю,— а він: "Олеандрінова!" Я зроду такої не чув. Тоді запитав я про Гафнію, а він глухуватий був, просить, щоб я кожне слово йому по чотири рази повторював, і нарешті каже: "Перкусисте! Ти молодий, міцний, верткий, меткий, до всякого діла вдатний! Не відраджую тебе до Гафнії йти, але й не раджу. Роби як сам знаєш".— "А там грають?" — запитую. "Ще б пак! З ранку до вечора грають і з вечора до ранку, адже в кожному краї свої звичаї, але зваж на одну пораду: мовчи. Хоч би що ти побачив — ні пари з вуст. Хоч би що тебе там вражало — ані мур-мур! Тримай язика на припоні, ховай лице, не подавай голосу — то, може, колись ще комусь і розкажеш, що ти там бачив і на чім грав!"

І хоч як я його просив, як благав, переконував, більше він і слова не зронив.

Це тільки ще дужче мене розохотило й запалило цікавістю, хоча й не можна сказати, ніби я стукав до Золотої брами Гафнії цілком спокійний,— бо ж нутром відчував — криється тут якась таємниця. Так чи так, а закалатав я щирозлотим калаталом (звук був справді чудовий, підбадьорливий), і сторожа мене залюбки впустила, лагідно примовляючи: "Он бачиш двері? Паняй туди сміло!"

Сіни були незвичайні — я опинився між незліченних колон та найщиріших скарбів — не сіни, а справжній храм, де на кожному кроці золоті інструменти порозвішувано. Отож я — до дверей, зайшов — і аж очі заплющив, таким блиском сяйнуло від алебастрів, оніксів та срібла, ліс колон навкруги, а я, виявляється, стою на дні амфітеатру, ой лишенько, не амфітеатр — безодня, глибінь, гафнійці, либонь, віками вкопувались у земну кулю, аж поки влаштували в ній, усередині, філармонію!

Місць для публіки, бачу, немає, все тільки для оркестрантів: одним — фотелі, іншим — столики, адамашком у срібний горошок покриті й рубіном притрушені, чудові, сріблом окуті, пюпітри, кларнети й гобої для

духівників, тобто для дмухачів у труби, а над усім — павукоподібні свічники-жирандолі виблискують діамантами, і ніде ні глядацької зали, ні галереї, лише посеред головної стіни, навпроти оркестру, на всю ширину — єдина ложа, вся в коштовних оздобах та драпіровках, шнуровидлах та мармуровидлах, амурчики в мушлі дмуть, а ложу затуляє заслона парчова, з вигаптуваними ключами й бемолями, місяцем і зорями, і тягарці на ній олив'яні, поруч пальми в кадубах із будинок завбільшки, а за заслоною не інакше трон, тільки затягнуто її надто щільно, не розгледити нічого. Проте я зразу зметував, що то має бути гролівська ложа!

А внизу, посеред амфітеатру, видно диригентський пульта, і не простий собі пульта, а під кришталевим дашком — справжній вітлар, ще й напис над ним неоновий: CAPELLOMYSTERIUM BONISSIMUS ORBIS TOTIUS. Тобто — щонайліпший у світі капельмейстер, або керівник оркестру. Музикантів довкола купа, однак на мене ніхто не зважає, і вбрані вони досить чудернацько, з ліврейнo-ліберальною, сказати б, розмаїтістю: в того литки у білих панчохах, поспіль нотами поцяцькованих, та ще й латаних-перелатаних, в іншого пантофлі з золотими пряжками у вигляді дієза, але без одного каблука; ще в одного — ковпак з плюмажем, пір'я, правда, міллю поїдене, а головне — жодного нема, хто стояв би рівно, так їх усіх ордени допереду хилють, а під орденами — сукно підкладене, аби їхній бренькіт не псував музики! Про все тут, бачу, подбали! Видно, добрий у них монарх, меломан щирий, тому, певно, й падає дощ нагород на панів музикантів!

Проштовхуюся помалу крізь зібрання, бо саме, бачу, настала перерва в репетиції і всі поміж собою балакають, а капельмейстер у золотому пенсне повчає їх з-під кришталевого дашка. І не паличку в руці тримає, а справжню палицю, і так вимахує нею, що скоро, певно, втомиться, сердега, але то вже не мій клопіт. Зала велика, й акустику має, ачей, дивовижну! Я вже хочу заграти, аж знемагаю... а капельмейстер, оком на мене стріливши, мовить здаля ласкаво: "А, новенький! Чудово! Що вмієш — арфістом? Ага, перкусист! Онде отам сідай, у нас щойно перкусист

вибув, побачимо, на що ти здатен! Сідайте, добродію! Пане віолончелісте, не пхайтеся!"

І зауважую я, що віолончеліст пхає щось диригентові до лапи — якийсь конверт, таки пухкенький,— листа йому написав, чи що? Ну, та хоч би там як, сідаю... А капельмейстер звертається зразу до сотні: "Кларнете! Не дидуридувидуридудим, а дідірідувідубідупі-і-ім! Це вам не глазурові віньєтки на торті, пане, а віваче, тільки не мольто віваче, вуха у вас дубові! А далі — тріллїтрулліфрулліфрам, і це не якась вам фіоритура, м'якше треба класти, м'якенько, але щоб зі споду зі сталевою підкладкою — отут м'яко, а отут — твердь! І — тріллїрідападабрабамм! Гей, ти, на тарілках, не глуши мені пікколо на шістнадцяту частину, бо лейтмотив зруйнується, не глуши, кажу!" Отож бачу я, що панують тут звичайнісінькі звичаї й манери, і балаканина тут така сама, як і по всіх концертних залах Всесвіту.

Сиджу собі в тому шумі-гамі й роздивляюся довкруг. Перш за все придивляюся до барабана: чудний якийсь барабан! Не такий собі простацький, а якийсь потужніший, боки в нього опухлі, тугі, аж масні, самичо-дівочі, та ще й лазурові, зі шнурами, гаптованими золоченим дубовим листям, а поверхня така вже нап'ята — без найменшого ґанджу, лунка й дзвінка, ото, думаю, гучний має бути від неї грім!

Дивлюсь, аж несуть партитуру, теж незвичайну — справжній тобі фоліант, у рисячу шкіру оправлений, хвіст тої шкіри китицею закінчується, а до китиці хусточку прив'язано, щоб рясний піт по завершенні справи з чола обтерти. Про все тут, бачте, подбали! А довкола, куди не глянь, герби, орли, грифони, музи повногруді, каріатиди, венери, фавни, бонбоньєри, бом-стеньги, грифи, гроти, шкоти, стакселі, пріапи, шторм-трапи, бізань-щогли, бейдевінди, так що, музико, линь! А над монаршою лежею — гралівський герб: державотворний пазур в оздобленому дукатами вінці, й заслона ложі ледь ворухиться, ніби роль там уже сидить, але ховається. Від нас?.. А тим часом капельмейстер у пенсне — меткий, експресивний, усюдисущий — уже кричить: "Увага! По місцях! І — починаємо!" Враз усі кидаються до своїх

місць, метушаться, гамірливо настроюють інструменти, я беру до рук палички, аж глядь — то не палички, а якісь просто-таки ударні довбні! Звукові довбні! Я ноти швиденько нарихтував, на долоні поплював, дивлюся в ті ноти, як сорока в кістку, капельмейстер кричить: "Уно, дуо, тре!" — і стукає, і пенсне золоте на нас блискає, і ось уже скрипки стиха починають..., але що це? Капельмейстер диригує, а мені не чути анічогісінько, лише так, наче хтось на тертушку тре... ох, і скриплять оті скрипки... струни чимось запаскудили, чи що? Але ось і мій вступ, розмахуюсь, аби трамбамбонити, б'ю удатно, та чується тільки: "пстук, пстук",— наче у двері. Дивлюся — а барабан мій хоч би тобі здригнувся, поверхня якась тверда, ніби ставок замерзлий, навіть ніби торт,— не розумію нічого, і знову: "стук! стук!". "Ні, не буде діла",— міркую собі, коли це вже весь оркестр вступає: пищить, верещить, гупає, лупає, дивлюсь — аж тромбоніст своєму тромбонові губами допомагає: "бу-бу-бу", а скрипалі — теж ротом — "ті-ті-ті", так ніби своїм інструментам підмогу да-ють, що ж це за гра отака, а капельмейстер, прислухавшись, по пультаві: бац! І каже: "Ні! Не так! Не годиться! Да саро! [1]" Ми тоді ще раз, а він сходить з пульта, простує поміж нас, туди-сюди розгулює, вухом ловить скрипіння і скреготання, наближається усміхаючись, але якось так криво, і валторніста за щоку пальцями, наче обценьками,— хап! — та як крутне-крутоне, валторністові аж дух забило, а капельмейстер далі йде й мимохідь гобоя за вухо — смик! — і водночас другу скрипку палицею по голові — лусь! — сердешний грайко поточився, хустка з-під підборіддя вилетіла, зуби мовби аж туш видзвонили, а капельмейстер до тромбонів і до решти шепоче з-під пенсне: "Драби! Що за безладдя! І це, по-вашому, музика?! Грати, грати, а то прокинеться гроль, отоді вже нам буде!" І знову: "Як капельмейстер диригентіссімус я вимагаю! Нагадую і повторюю: граємо Увертюральну Симфонію Тиші! *Silentissimo, allegro vivace*, а далі — *con brio* і водночас — *piano, pianissimo*, бо *chi va piano, va sano* [2]!

Ага! Розумію, це жарт! Він з нами жартує, бо — добрий! Каже: "Панове! валторністе, арфісте, тромбоністе і ти, кларнете, такий-сякий! І ви, клавікорди, докладайте зусиль! Мідні й бляшані — плавно! Пікколо, чутливо, а віолончель іще чутливіше мені там! А фортепіано, тобто

Сильнослаб, зважай на сурдину!" Далі підходить до пульта і стукає: "Під Нашим керівництвом, за Моєю командою, до Гармонії Сфер, за мною — грай!!!" І ми граємо. А проте й далі не чути нічого, крім скреготу, шарпання й стукоту,— анічогісінько! І знов іде диригент між оркестранти, усміхається, роздає м'ятні цукерки,— кому дасть цукерку, тому зразу ж і — палицею по лобі! Аж лоби гудуть! А він б'є, сповнений жалю, даючи зрозуміти — і ми таки розуміємо,— що не з власної волі лупцює, а Від Імені й За Дорученням, для того тільки, щоб Його Величності не принизити, щоб какофонія до королівського вуха не потрапила, тож усі, кому щойно влетіло, щуляться, усміхаючись до капельмейстера мило й покірно, а той, теж усміхнений, пригощає цукерками і — бац! бац! — не сам по собі лушпарить, а для того лише, щоб не поступитися принципами, щоб порятувати нетямущих, а може, й для того, щоб запобігти ще гіршим лупням, куштуванню справжнього батога... Починаю про це здогадуватися, слухаючи, як у перерві музики балакають, один одному пластирі наліплюючи: він добрий, наш капельмейстер, недарма ж пишеться "Боніссімус", просто він змушений це робити, щоб гроль не розгнівався, ой, добрий, кажуть, диригент, і серце має золоте, але мусить лупцювати, аби нам хтось інший по лобі не дав! "Хто, хто інший?" — запитую, але ніхто не відповідає. Зрештою, щодо биття я вже дещо тямлю, а от щодо музики ніяк не второпаю, бо ж немає нічого, крім хряпання й дряпання, скреготу й стукоту, але все одно — граємо...

Диригент золотим пенсне блискає, бігає, лупцює усіх, і, хоч лоби нам тріщать, розуміємо: так має бути; аж раптом завіса ложі заворушилася і з'явилася з-за неї велика боса п'ята, на вигляд — гола, однак не якась там вулична, рядова, а миропомазана, з холоші Августійшої Піжами висунулась, крутнулась, складки завіси розхилилися, а за ними — хропіння, і не трон, а ложе в золоті й трояндах, з адамашковим блиском обшивки, а на золотім простирадлі спить гроль, симфонійно знудьгований, з оксамитовою подушкою на пиці, і нічого, спить собі, й квіт, а ми під п'ятою — піано, піаніссімо, щоб не збудити... Прикидаємось? Ага, розумію, це — вдавана репетиція! Але чому диригентові лупні не вдавані? І чому в смичках немає волосіні, а барабан мій — як та стара дошка?

Спостеріг я ще й таке — в найтемнішому кутку зали стоїть шафа — велика, як орган, чорна, неосяжна й замкнена, а в шафі — загразоване вічко, і коли в когось трапляється явний фальш, там з'являється око, вологе й палаюче, страшенно неприємне, ото ж я й запитую у тромбоніста: "Хто то такий?" А він — ані пари з уст. Я до контрабаса — мовчить і той. До віолончелі — мовчить. До трикутника — мовчить. А флейтист мене копнув у ногу. І тоді я згадав дідову засторогу при брамі, та й став собі далі мовчки грати, тобто стукати. Аж тут щось моторошно заскрипіло, шафа в кутку відчиняється, і з неї вилазить хтось п'ятиповерховий. Чорний як ніч, з очима, як млинові жорна, всідається він між двома колонами, не приміряючись, мов десь у лісі, а сівши, починає до нас придивлятися своїм вологим палючим оком. Та ще й чухається неохайним карком об мармурові музині сідниці, ліктем на другу музу зіпершись — ох, і страхолюдний цей закутник, глянув я на нього — мурахи по спині забігали! Отоді-то й пропала у мене охота до музикування у філармонії Гафнії, бо як почав він свою пащеку роззявляти, то все роззявляв її й роззявляв, і така вона була велетенська, що, здавалося, кінця-краю цьому роззявлянню не буде, а як роззявив, то стало видко, що всередині все таке препаскудне, що й повірити важко: ікла гидкі, язик іще гидкіший, 'зміїстий та слинявий, врешті, устроїв той Шафій-Закутник пальцяру собі до пельки, та й ну в ній поволі, але настирливо колупатися! А я тим часом роздивляюся навкруги і, побачивши контрабаса та духових, рота й собі роззявляю, аби спитати, що воно за проява, звідки, для чого й навіщо це диво, і взагалі — що воно таке? Та пригадалися мені слова старого робота, і зринуло в голову: "Хоч би що ти побачив, мовчи, ані пари з вуст, ані мур-мур!" І, згадавши це, заходився я далі, хоч литки тремтять і коліна підгинаються, грати на барабані.

На ноти дивлюся, а вони якісь невиразні, ніби мухи нотний папір позапаскуджували, не розбереш, де кварта, де квінта; плями, краплі, замазуране все кат зна як,— ох-ох-ох, кат би його забрав, міркую,— аж тут настає пауза тактів на вісім, і в ній — ох, і огидний звук: їдке, густе, мерзенне, плюгаве, на всю горлянку позіхання: роззявив Закутник пельку, клацнув зубами, потягся, карком своїм щетинястим об музині

сідниці потерся, визирнув із закутка, принюхався, засопів, врешті гикнув — усмак йому тикнулося в цій храмовій, філармонійно зосередженій тиші, — але ніхто начебто і не бачить, і не чує анічогісінько! Навіть узнаки не дають! А пополудні — гала-концерт, сам пан гроль сидить у ложі, становниками оточений, розцяцькований зірками, у роздіамантених пальцях щось крутить і оте щось зволить пхати собі до вух — я очі напружую, аж там тарілочка щирозлота, гроль, виявляється, кульки з вати скручує, у благовонну олію вмочає й до вух собі засовує! Я вже анічогісінько не розумію! А тим часом ми таке фортіссімо цигикаємо, таку різанину витинаємо, що крізь загразоване вічко шафи, здається, навіть сльозу видно, проте гроль велить засмикнути завісу ложі, бо йому, мовляв, час до гролівських державних справ.

Як бути далі? "Панове музики! — каже сполотнілий капельмейстер.— Нам треба порадитися й одне одного покритикувати, бо все це не те й не так, побійтеся бога, де ви, де Гармонія Сфер, та ж ви гроля до хвороби таким гранням доведете! Відкриваю нараду!!!"

І поки я, не второпавши, що до чого, про всяк випадок крадькома позираю на шафу, вони один за одним просять слова і починаються такі аналізування й нелицеприємності, що їм від старання аж іскри з очей сиплються: критикують і виконання, і смичкові, й духові, й мідні — й те не те, й це не так, пальці, мовляв, погано поставлено, вправності мало, репетицій не досить, тренувань бракує, не справляємося, колеги, як слід, не докладаємо зусиль,— і такі всі суворі до себе, а що вже до інших — не приведи господи: сухої нитки ні на кому не залишають, лише тромбоніста, трикутника й валторніста не зачіпають, хтозна й чому... І морочаться з кожною нотою, обмірковують, як із неї звуковий сік вичавити, адже нас усіх, кажуть, спільна мета об'єднує; я слухаю їх і дивуюся: з теорією кожен у них на ти, нарада йде як по нотах, слухаю, придивляюся, аж тут раптом на нас падає тінь, боже праведний, відчиняється шафа, а в тій шафі — почвара, чухає собі вошиве черево, чорним мохом поросле, пальцем до пупа лізе — не пуп, а чорний вир Мальстрему! І так, сопучи та гикаючи, чухаючись та крекчучи, сидить собі й неквапно, зі смаком і задоволенням колупається в носі, зосередивши

на тому всю свою увагу. І враз западає страшенна тиша, бо такий собі непримітний курдупель, що сидів при дзвіночках, устає і, вдаючи, ніби обговорює пункт "про різне", мовить:

"Пане Капельмейстер! Колеги! Наші інструменти ні до чого НЕ ПРИДАТНІ, отже, нічого путнього в нас не вийде, бо й не може вийти! З вигляду вони ніби й гарні, й позолочені, але насправді — беззвучні, просто-таки дефективні,— гроби мальовані це, а не інструменти! Тому пропоную, щоб нам дали Справжні, а ці — до музею чи ще куди, хоч би й на смітник!"— і сів.

"ЩО-О-О-О?! ЩО-О-О!!! ЩО-О-О??? — закричав наш добрий, наш у пенсне, наш найліпший.— Інструменти ПОГАНІ? Негодящі? Не подобаються?! Перекладаєш власну недорікуватість, неспроможність на об'єктивні труднощі?! Ах ти, нероба, одоробло, ах ти, зраднику справи, та це ж диверсіум!!! Ти, бандюго такий-сякий, підісланий дворушнику, звідки ти такий узявся? Га, звідки?! Хто підсунув тобі цю злочинну думку?! А може, в тебе й спільники є? Хто ще так само вважає?"

Тиша запала — хоч маком сій, аж тут підбігає лакейчик двірцево-ліврейний і подає капельмейстерові записочку, той читає, віддаляючи від очей, папір, бо у своєму пенсне він робиться далекозорішим, аби всіх нас бачити, а тоді каже: "Ну що ж. Оголошую перерву, позаяк мене викликають до Двору, на міністерську нараду. Як повернуся, то підіб'ю вам підсумки! А поки що — відбій!"

Отож ми сидимо собі й балакаємо у тому дусі, що, мовляв, бузина на городі, пане добродію, а моя хата скраю, пане дармограю, і так пробалакали цілісіньку ніч. Вранці приходять сурмачі-фанфаристи й оголошують Гролівський Універсал і Маніфест, згідно з яким має відбутися спеціальна наукова конференція, де будуть комплексно досліджені геть усі недоліки та вузькі місця на шляху до Гармонії Сфер (Г. Сф.). Хтозна й звідки з'явилася раптом сила-силенна меломанів, мелологів, музикознавців, звуковиків та мелодистів, усі з вищою поліфонічною освітою, усі проф. конс. та д-ри тих і сих наук, дійсні члени і

члени-кореспонденти, що надсилають кореспонденцію з відповідними звукозаписами.

Щонайперше — наш виступ зафіксували на шестистах апаратах за допомогою повтиканих до інструментів мікро-мікрофончиків, а мені до барабана ще й макро-мікрофона засунули, потім усі ці записи запечатали зеленим воском і червоним сургучем, узяли проби вібрації повітря, крізь лупи оглянули нас, а заразом і всі закутки, після цього радилися сім днів і один місяць. Скрупульозність аналізу воістину неймовірна! Я ще в житті не бачив у одному місці такої кількості науковців! Усе було висвітлено й узгоджено з відповідних методологічних позицій, сама Його Величність зволили взяти над нарадою Високе Покровительство, хоч особисто участі в ній не брали,— заступав її тут Державний Секретар Обох Вух.

Останнього дня вісімнадцять деканічних ректорів хором зачитали нам експертоліз, зредагований усіма з цілковитою дослідницькою одностайністю. Комісія констатує, говорилося там, певні недоліки. Інструментарій справді не повністю повновартісний. Тут бракує цього, там — того, а отам ще й отого не вистачає. Тут, скажімо, у скрипці, струни до певної міри гіпсові, а он там до віолончелі насипано повно висівок. Так, звісно, бути не має, але чомусь так сталося. Тромбон заткнутий, бо туди потрапив чийсь бавовняний, з п'ятдесятипроцентною домішкою нейлону другого сорту нічний ковпак, а може, й не нічний, принаймні радимо тромбона прочистити, а тромбоністові завжди слід мати біля себе сажотрусну щітку, аби можна було забезпечувати гру вчасним пропиханням. Клавікорди знайдено зовсім порожніми: всередині нема нічого, лише колишній курник для гусей. Гуслі: замість гусел констатуємо наявність гусей низької яйцєносності, що засвідчив проведений за допомогою пірометра, чи пероміра аналіз, а позаяк пір'я утруднює гусям звучання, то й давати чистий звук гуси не можуть. Таким чином, слід АБО провести депір'їзацію цих останніх, АБО коштом державної скарбниці придбати нових гусей і забезпечити їх новим гусярем, бо теперішній гусяр не гусяр, а індикатор, тобто — відгодовувач індиків. А що ж до сильнослабого фортепіано, то в нім дві копи мишей поприв'язувано хвостиками до молоточків, через що воно

дуже тоненько співає, надто з огляду на те, що мишівник геть усі фонди, призначені на мишачий фураж, розтринькав. Коли на те буде гролівська ласка, на дибу його. Щодо Трикутника: він має бути металевий, а не здобний, хоч би й на дріжджах.

Тепер про баси. Головний контрабас під час пасажів перекидається, позаяк замість кілочка-упору має колеса, на якому їздить туди-сюди, тягнучи за собою й контрабасиста, через що контрабасист при кожному *basso dolce profondo* [3] гепається додолу, задерши ноги. Висновок Комісії: його слід або прив'язати шнуром, або витесати знизу кілочок, або підбити клинці, або взагалі розколіщатити, тобто провести так звану деколесізацію. Смичкам придалася б волосінь, оскільки замість неї комісіальні експертанти діагностували лише атмосферу, тобто суміш азоту, кисню, двоокису вуглецю з домішками так званих благородних газів, а саме: ксенону, аргону й криптону, а також певної кількості водяної пари. Виявлено також певний обсяг рідинної емульсії, що є похідною від кашляння й чхання музик духовно-тромбонної групи. Комісія вважає, що волосінь усе-таки більш придатна до грання, ніж повітря, а надто вона зручна, на думку Комісії, для смикально-натирального совання по струнах.

І так далі — загальним обсягом у тисячу вісімсот сторінок, зокрема і про мій барабан: Комісія визнала, що ніякий це не барабан, а лише розмальована дошка, підперта дерев'яним, хоч і позолоченим, колесом. І сформулювавши триста вісімдесят один висновок, скерований галузевими шляхами до Міністерства труб, тромбонів та сурем, до Міністерства дзвонів, дзвіниць, сфер та гармоносферичної пропінації, а також до Вищої духовної палати, Комісія скріпила силу цих висновків маршальською печаткою.

Ох і схопився тут увесь оркестр на ноги, ох і загув, ох і задискутував!

"Так! — загукали всі.— Саме так! Барабан — кадуб старий, пеньок трухлявий, лайном напханий, сморід звідти аж б'є внаслідок некомпетенції чи обовдуріння! Флейти, альти, кларнети, гобої, сурми

заткнуто,— це просто свинство, мерзота, бридота, геть таку погань, жадаємо творити звуки, о, дайте нам, дайте щось щонайкраще, будемо грати! Ось, погляньте, і в мене ганчіркою заткнуто, прошу, це ж кожному видно, а мундштук осьдечки взагалі без отвору, а тарілки — з цементу чи з бетону, тільки позолочені, як же на отакому грати?"

Я слухаю їх і дивуюся: чи я оце з глузду з'їхав, чи, може, вони,— адже все було видно з самого початку, звідки ж тоді ця запеклість, сушу собі голову, хочу щось зрозуміти, а в них тим часом — полум'яна музична буря, справжнє шаленство. Підводиться піаніст і, обводячи всіх очима, мовить:

"Ось, прошу, доповідна записка, яку я написав іще торік, але не встиг відіслати: "Згідно з моєю суверенною точкою зору, заради добра Г. Сф., категорично наполягаю, щоб замість гіпсу й цементу використовувались деревина, латунь та клепана бляха, а також жильно-звучні струни! Тільки так має бути, бо з того мотлоху, що ми нині отримуємо, не буде нічого, самий сморід!"

Страшенно вдоволений своїм виступом, він сідає і тріумфально дивиться на колег, що шумлять навкруг нього, вигукуючи: "Так! Саме так! І я теж, о, і ми зауважили вже давно, що там стружки, миші, цемент і навіть звичайнісіньке лайно, а звідки воно в царині Муз — хтозна, ми так хотіли повідомити, сповістити, виправити, але в мене нога боліла, а я мав судоми, а я захрип, а я написав достоту те саме, що й піаніст, тільки аркушик десь заподівся, а я — ще крутіше висловився, однак через хворобу ТІТКИ"...— і так вони один поперед одного гукають, а я тим часом бачу, що Закутник і далі чухмариться, чхає та гикає, присівши у відчиненій шафі, пазур об пазур потираючи, справжнісінький тобі Горилій, я тоді давай колег штурхати, показуючи та моргаючи, мовляв, он туди погляньте, а вони, розпалившись, ні на що не зважають, сповнені надій на кращий звук і кращу долю.

І справді — поважні дзвінкоціанти, білими поясами обперезані, по чотири в ряд вишикувані, вносять для нас найпрекрасніші інструменти —

теперечки вже можемо грати! Невимовна радість охоплює нас!
З'являється й новий капельмейстер у рогових окулярах, бо старий, у пенсне, пішов на пенсію з огляду на похилий вік, хоча, подекуди, бракувало йому барабанних перетинок, себто був глухий, як колода. А в залі тим часом здирають старого написа і прибивають золотими цвяшками нового: CAPPELMISTERYUM OPTISSIMUM,— і нумо до репетицій!

Але спершу Роговий бере слово:

"Принципи у мене прогресивні. Оголошую дискусію. Хай кожен висловить усе, що має найпотаємнішого на думці, що наболіло йому на серці. Хай признається! Без страху висловлюйтесь, мої любі, ні волосини вам з голови не впаде, ні вуха вам ніхто не обірве, ні копняка вам під зад не дасть, бо я — не такий! Присягаюся вам Гармонією Сфер і щиро божуся, і слово своє Диригентською присягою під проводом Його Величності Спасенція скріплюю!!"

Ох, як кинуться всі одне поперед одного теревенити! Красномовство плине як патока, і скрипалі, і валторністи, і сурмачі — всі балакають, та так сміливо, що аж дух забиває: викривають, що хто кому, з ким і як, що відбувалося за того капельмейстера-пенсневика: ох, чую, і лихословлять його, хто б подумав, що не любили його, наче батька рідного,— таж так щедро йому в тій любові освідчувалися, виявляючи знаки найщиріших почуттів, та ще й добряче натоптані конверти — певно, письмові освідчення — до рук йому совали, синівську чулість демонструючи, тимчасом як він їм лоби розтовкував — голубчик наш, лебедик наш,— примовляли,— як же він справедливо нас лупцює, а тепер отак-о паплюжать, кричать, що глухий був як пень, а скрипалі репетують навіть, що він був паралітик, що погляд мав вовкулацький і від того погляду в барабані дірки пропалювалися,— це може засвідчити присутній тут перкусист,— а я, розгубившись страшенно, щось собі під носа мурмочу, затинаючись, бо ж то сором так брехати, хоча й бачу, що брешуть по щирості, з чистого й сильного почуття, і не можу надивуватися, як же це так, що щира цнота, добра воля і поривання до найкращого можуть спричинити таке оббріхування, таке язикослиняве словоблуддя?

Подейкують навіть, що він наврочував, що у мишей від нього молоко пропадало, що кривий був, кульгавий, горбатий, що клишоногість у нього, а як же із клишоногістю до Г. Сф. іти?

А Роговий записує, киває, притакує, однак трохи згодом, під час репетиції, бачу, щось до нас наче поволі чалапає, ми стараємось у мелодії заховатись, аж тут тінь від лапи, і щонайперше того курдупеля, котрий на дзвіночках грав, того заводія малого,— ХАП за вилоги, а тоді другою лапою скрипаля, котрий проти капельмейстера-пенсневика стільки нагалалавав,— ХАП за пасок, і обох,— хоч і дригали ногами,— поніс до шафи, замкнувся там, і крізь наше анданте маестозо почулося: "Хруп, хруп, ням, ням!" — і тільки ми обох і бачили!

Граємо далі, але грання наше купи не тримається, бо в очах темніє. "Da saro al fine! [4] — волає Роговик.— Погано, іще раз!" Граємо, і як оркестр вступає, то аж мурашки по спині біжать від повноти звуку й тону, але поміж цих мурашок відчуваю й якихось інших, зовсім не музичних, до того ж ноти плутаю, бо від щохвилинного зиркання у куток мені в очах усе мерехтить. Форте якраз іде, мідні гримлять, але, схоже, ніби якимсь тремтінням послаблені, й тут Горилій відчиняє шафу, провітрюється, на порозі сідає, гикає голосно — це ж йому той, що з дзвіночками, відригується, о Боже Правий, о Гармоніє Сфер! А від того ригання — бо від чого ж іще — смички на фальш з'їхали, а піаніст як замолотить по клавішах, наче його пропасниця тіпає! Капельмейстер роговий кривиться, наче жабу з'їв,— ох, ганьба, на таких інструментах — і так кепсько грати, гидота якась, а не музика, чи не сором вам, ледацюги й гультаї! Нумо ще раз! І викладає нам з-за пульта теоретичні директиви, роздає нам вітаміни й пігулки, приносить нам стимулятори закордонні, у пляшечках, спеціально імпортовані,— не жалкує коштів Його Величність роль, а проте знову фальш лізе, і тоді скликається Постійно діюча наукова комісія, яка вже що постановить, то так і буде!

Входять поважні дзвінкоціанти по четверо в ряд, стають від нас по праву руку і хто сфальшує в мажорі, тому премію геть, а хто в мінорі, тому штраф. Граємо форте, але знову фальшиво, отож дзвінкоціанти нас

штурхають, бо в кожного — метроном і камертон, а проте від загальної штурханщини симфонія тільки слабне й слабне, і чути вже люпу-цюпу замість тралі-ралі, і бачу нарешті, в яку я халепу влип через свій потяг до Гармонії Сфер,— вся голова в ґулях...

Та мало ще дзвінкоціантів! Прибувають підкріплення — рахівники, бухгалтери-мелодисти — і при кожному музиці стає по одному для контролю чистоти звучання, і лічать вони наші тони й півтони, пишуть дебет і кредит, мелодії бюджетують, записують, а проте від скрипіння пер музики як кіт наплакав. "Щось тут не так! — мовить роговий капельмейстер.— Не так! Дзвіночків, певно, бракує. Де дзвінкар? Куди він знову щез?"

Ті, що далі сидять,— у сміх, а ближчі — попригиналися й мурмотять: "Еге ж, нема, факт, що нема, може, розчинився, хе-хе? Може, мелодія його підхопила й геть понесла? А як гадає начальство? Кепські справи, звичайно, що кепські! Злочинець, шахрай, лайдак, галастра втік, викрив себе, ренегат, пес і т. ін."

І тоді влаштовує нам диригент нараду з практичними заняттями. "Слід знайти глибинні причини фальшування тремтільно-дрижацького!" І всі, один по одному, згоджуються: "Справді, щось нас ніби трохи якось бентежить. Щось такечки нас,— приказують,— з рівноваги ніби виводить. І що воно,— чудуються,— якимось впливом-навівом усім нам перешкоджає й зі шляху до Г. Сф. збиває?" А скрипаль на те: "Я вважаю, що протяги надто сильні. А втім, хтозна, може, я скрипку свою занадто наскрипарував і тепер їй скрипанація потрібна? Моя вина!" А решта бурмоче: "Може, й так, хтозна, ану, дослідімо всю залу, кутки й закутки, може, то миші десь завелися, а ми їх, самі того не відаючи, підсвідомо боїмося?"

Отож підхоплюємось, шукаємо протягів та вентиляції, затикаємо кожну шпарку, навкарачки з лупами мишей шукаємо, врешті познаходили трьох тарганів, одного павука, шістьох бліх і півкопи вошей; вражені такими знахідками, написали протокола й нумо далі шукати,

тепер уже — з ліхтариками попід подіумом, у кожній щілинці, але бачу я, що до Шафи ближче, як на шість кроків, ніхто не підступається; отож і я разом з усіма колінкую, кутки обнюхую й, ніби забувшись, сам до Шафи підсовуюсь та інших до неї підштовхую, та ба — ніби струм якийсь по ній пробігає, ніби ми до дроту торкаємось, усі миттю, як чорт від ладану, сахаються, белькочучи: "Ні, тут стіна. Авжеж, стіна як стіна, в ній, крім цегли, цементу, тиньку й вапна, нічого й бути не може!" А як спробував я сам потягтися до клямки, чую, хтось мене геть відпихає, а хтось ще й кусає ззаду. Отож ми й переколінкували всі до спокійнішого місця. А тим часом мені хтось ще й пальцем у око тицьнув. І доходить тоді до мене, що, отак хитромудро шукаючи, ні до чого ми не дошукаємось, і що, все ясно бачачи, нічого ми не побачимо, отож, ошелешений цим спостереженням, навкарачки віддаляюся геть.

Граємо далі, а Горилій ще дужче знай розходиться. То того, то сього — ХАП,— е, ні, думаю, негусто з цього музики буде, бо скрипка ридає: ах, тра-ля-ля, як же грати, як же грати, коли тебе щомиті смердюча пащека поглинути може?! Ми собі піано-піаніссімо, а в очах імла, подих на карку відчуваємо, ще й сморід від того подиху — ніздрі над нами нюшать-винюхують,— чи, може, то він до музики так принохується, внаслідок варварської своєї натури й загальної некомпетентності, чи як? І що нам з того, що інструменти дзвінкі, коли Горилій нас регулярно дегустує, підкріплюючись, а гроль до ложі приходить і каже: "Ну, гаразд. Мелодія місцями навіть мелодійна і гармонія досить гармонійна, але духу в ній іще обмаль. Без Віри граєте, немов наввипередки, купи це все не тримається, іще воно не досить Автентичне! Та ще й дрижання якесь невгамовне, — що воно за дрижаки такі тремтячі в музиці, вони ж симфонію зсередини псують! Ану, відібрати мені Умілих, а решту — втришия з гролівського двору, і взагалі — рухатися мені, гітарувати, скрипіти, струнчити, мандолінити, дмухати, але до ладу і в тон, бо гроль розгнівається!"

Набрався я тоді відваги і в перерві між анданте й алегро віваче мовлю до контрабасиста, що поруч сидів і його чималий інструмент нас обох затуляв: "Послухайте, шановний!" А він мені: "Що?"— "Чи не бачите ви чогось там, у кутку, біля гролевої ложі?" Мовчить. "Закутника не

помічаєте? — не вгаваю я.— Як же так? Онде ж він — викапаний Горилій! Це ж його сморід аж сюди чути! О, гикає!" А контрабасист — мовчить, тільки бачу, весь ув очах моїх розпливається. Я тоді далі веду: "Таж вам, шановний, ані більма, ані катаракта обидва ока не засліпила, а коли б і засліпило, досить носом повітря втягти, нюхові власному довіритись, аби той сморід відчути. І тінь над нами — не від дзвіничної бані, а від Горилієвого носа, і не стовпи ото височать, а його ікла, таж він нас усіх отак одного по одному зжере!" А контрабасист, бачу, мовчить, лишень увесь у моїх очах розпливається, придивляюсь, а його геть дрижаки взяли! Так ним переляк тіпає, так лихоманить, що й слів не добереш: "Ти й справді незле граєш, але як я доходжу до "трелі-мелі-дурі-буді-дам", то ти мусиш грати не "луда-бара-бам", а "луб, дуб, дарам"! І коли він оце мені каже, водночас, чую, додає: "Бога ради, мовчіть, шановний!!!" І якщо першу фразу ніби вустами вимовляє, то другу — низом, десь аж від пояса,— ба, та це ж він черевомовить.

Придивляюся й бачу, усі тут так: суцільне черевомовство довкола, а я собі гадав, що то їм у животах бурчить та булькоче зі страху!

Схиляюсь я тоді нижче й нижче і десь на висоті пояса виразно все чую. Мовлять животи: "Ой недоля, недоля, де ж наша воля! Від такої гармонії — хоч тікай до Патагонії!" І шепочуть животи: "Гроль наш Спасенцій, розуму на денці, швидше накладе в кальсони, аніж діждеться симфоній!" А ще: "Цить і гнися, як лозина, бо чигає тут Звірина, ой гоп, труби-дуби, що за честь — попасти в зуби!" І балакають животи між собою: "Що за пречудове тут грання на нервах наших!" А один живіт каже, що пан Горилій, може, врешті, оскому на нас наб'є, або ж перейде з часом на вегетаріанство, бо час, кажуть, усе пом'якшує, але решта животів хором на нього так забурчали, що він замовк. А тим часом верхньою своєю частиною всі приказують: "Що ж, непогано, сьогодні вже майже чудово — до Г. Сф., певно, вже небагато лишилося... аби тільки смички темпу не губили! Та хіба ж нам тут зле, гоп-саса, ковбаса!" Помічаю також, що кожен тут має невеличкі побічні заняття: той на гребінці гарно грає, цей* на стеблинці добряче висвистує, тромбон марки збирає й ними сльози утирає, інші монограми гаптують, іноземних мов

навчаються, аж раптом: чалап-чалап, іде Горилій, усі в паніці, але він тільки стеблинку, гребінець та марки позабирав і в Шафі: "Хруп, ням, ням". Сам тромбоніст із такої okazji ляпаса дістав, компресика до підбитого ока прикладає, а животи кажуть: "І треба ж йому було про те денце мугикати, посади б ліпше пильнував, і нащо отака череволегковажність! Тихше, тихше..." І справді, шепочуть так тихо, що й не добереш, чий живіт що каже, валторніст продає порошки заспокійливі та од головного болю, басист міль ловить, яка до барабана залізла, трикутник показує, як чухатися між лопатками й нижче, аби мурашки на спині не так докучали, а інші самі на себе доносять, мовляв, грав дієз, коли треба бемоль, капельмейстер вимагає чистоти лейтмотиву: "Ти, дурню, чого бекаєш, як коза, партитури не бачиш?"

Курява стоїть, бо скрипалі саме скинулися на пляшку, десь у кутку халтуркою підробивши, а мелодія зводиться тим часом на мишачий писк, чи, може, то й справді миші, бо звідки ж цей пикий диск, себто дикий писк? Ох, у всьому фальш, від нудьги до лихоманки, від шамротіння марудного до дрижаків, зранку — інструменти начищаємо ганчірочками, каніфоль іде в діло, замшею барабана свого тру до яскравого блиску, аж тут лакейчик прибігає й Роговику записку тицяє, а той промовляє: "Ага, викликають мене на Міністерську нараду стосовно Генерального провідного мотиву, бо гра ваша нечиста, отож репетицію відкладемо до вечора!" А фагот, який саме йому подавав конверта, бо ж такий тут звичай, якось наче задумався, заховав конверта назад до кишені й подався на місце.

І з'явився новий диригент — бистроокий, без окулярів, а при ньому комісії викрили, що тромбоніст усі кращі звуки приховував, не фіксував їх у відповідній рубриці, за це його перевели до Ложі Заступником держсекретаря Макарових телят, а в арфіста комісія виявила всохлу долоню, до того ж з'ясували, що він нот читати не вміє, отож перекинули його на фортепіано, аби він у собі не зневірився. Знову прийшов Горилій з інспекцією, і я дав маху: замість у барабан, як гахну себе фортіссімо по мозолю на мізинцеві, о боже мій милий, з очей іскри посипались, ноги підігнулися, чую: "Чалап, чалап, хруп, ням", — я зирк, аж нема вже

флейтиста! Зжер його Горилій якраз посеред гала-концерту, просто перед Його Гролівською Величністю, при повному світлі діамантових жирандолів, коли Спасенцій не в піжамі, а в горностаях сидів, що ж це, думаю, він на очах у самого гроля споживати нас насмілюється, тепер уже не інакше як галас учиниться — як зарепетуємо всі і на коліна попадаємо чи на розпил підемо, чи — гуртом на потвору, але щоб нічого не сталося — бути такого не може! А тим часом — нічого, анічогісінько!

З цього все й почалося, бо я так розхвилювався, що більше по суглобах та мозолях себе товк, ніж у барабана влучав, і від такого биття охопила мене несамоविта злість — відчуваю, ще крапля — і не витримаю, мені вже однаково, бо, дідько б його забрав, мало того, що живемо тут без надії та милості, але й без музики, бо ж яка там музика, коли Горилій за спиною! Ех, потрощити б скрипки, до труб — динаміту, до валторни — пороху і шнури запалити, але де там, цигикаємо далі — до вечора.

І знову концерт придворний. Оркестр увесь реве та стогне, а Горилій, на очах у всіх сидячи, бліх ськає, у пащеці своїй бездонній пальцями колупається, а часом як сякнеться, то все висякане дощем на нас летить, темно робиться, як під час грози травневої, а як бухикне, то наче грім ударив, оркестр геть заглушує, але ми далі граємо. Скрипка квилить, валторна мліє, тромбони — трілля-дрілля на бадилля, аж раптом просто переді мною лапа чорноволохата: хап — і нема контрабасиста, хоч як шанувався й остерігався, та що ж це за музика, коли всі ми — Полумисок із закусками, а гроль сидить собі в ложі — шанований, обмахуваний, розніжений, і крізь зуби мовить: "Ні, це ще не та музика, яка має бути. Ще не досить у ній Віри, Правди, Надії, Любові, а також — Гармонійної мелодії історії! Сміливіше вперед, д'горі, чому це капельмейстер так лінкувато вимахує, такий бистроокий, без окулярів? Швидше! Ловкіше, прудкіше, бо гроль невдоволений! Ви, бандо недовірків! Як смієте сумніватися у Г. Сф.? Га? Може, слід до вас ближче приглянутись? Га?.. Мусите сміло і доказово, без страху і переляку зізнатися Нам в усьому — бо Наша величність милостива, Наша коронність довірлива,— тож хай устане і скаже нам такий пес, такий сучий син, чому він Досконалість підриває й очорнює? А Ми йому за те —

нічого, тільки умовляннями-навертаннями, ми йому з доброю волею розтлумачимо, де раки зимують!"

Тихо навколо, хоч мак сій, ніхто ані гугу, і раптом Горилій: "АЧХИ! АЧХИЧХИЧХИШ" — аж уся зала задвигтіла, аж колони мармурові загули і в моїм барабані луна озвалася, аж тиньк посипався, трохи навіть полетіло на найяснішу вкороновану голову гроля Спасенція, лоба його величності припудривши. Однак гроль наче нічого не помітив. Не почув і не здригнувся навіть. Кожен з музик голову у плечі втягнув, коли грім того чиху загуркотів, а гроль — нічого. От я й міркую: якась тут страшна афера! Не може ж сам гроль того Горилія-Закутника не бачити, а проте — не бачить! Не може на лобі власному вапна й тиньку не відчувати, а проте — не відчуває! То що ж воно усе означає? Хто тут слуга, а хто пан? Чи не є, часом, Горилій ікластим Капельмейстером самого гроля і чи не лишає його наостанок, аби зжертви замість десерту? Чи, може, обидва таємним альянсом супроти нас пов'язані? Не годен нічого второпати, але бачу одне: пора драпака давати, і то чим швидше, тим ліпше, тільки як?

А тим часом після другої частини концерту, в перерві, виходить Горилій з Шафи й між нами прогулюється. Нудно йому, чи що? Оголошують знов обговорення, музики схоплюються, слова просять, критику поглиблену наводять, а Горилій одному вуха обнюхав, другому — краватку поправив, третьому — зжер машинопис доповіді, так що той аж присів, сердега, сконфузившись, а Горилій, походжаючи собі, до плювальниці срібної плюнув і до тромбона, певно, помилково також наплював. Красномовні оратори проте й далі мелють собі про Г. Сф., аж піт з лобів ллється, грати не вміють,— що ні, то ні, зате як чудово, з яким натхненням і вірою у Г. Сф. уміють про досконалість грання розводитись!

А коли мені ота балаканина їхня, оте чалапання, сопіння та чухання Горилієве вже геть поперек горла стали, коли відчув я задишку, запаморочення й затьмарення зору, то попросив слова, й бачу — Його Гролівська Величність з ложі до мене придивляються, позаяк, протегуючи нараді, зволили особисто її своєю найяснішою присутністю вшанувати. Отож підвівся я з думкою, що коли б говоріння про музику

замінило саму музику, то в Гафнії, без сумніву, залунала б втілена Гармонія Сфер; відтак відчув я небувале піднесення і в цілковитій тиші промовив:

"А що воно за змора-потвора кульгавоного тут крутиться, шкутильгає, і гупає так, що аж зле робиться од самого її вигляду? За яким таким правом отой Закутник із Шафи увесь час нам музику псує, зводячи її нанівець своїм паскудством та ненажерством? Як же це можна добродішних музикантів сирими жерти, та так, що аж за вухами лящить і в горлянці булькає? Де ж таке бачено, що і комісії тут були, й експертолізи вчені, і ревізори, й контрревізори, і мікроскопів цілі копи, і щоб ніхто нічого, ні пари з вуст, тільки туляться всі та шуляться? Отож я і мовлю: ВЕТО, гролю Спасенцій, ВЕТО, панове-братове, ВЕТО, Закутнику гидотний, тобто незгоден я, щоб ти був, бо поки ти тут, лайно буде, а не Гармонія Сфер!!!"

Ох, що тут зчинилося, шановне товариство! Одні силкуються до інструменти* своїх позалазити, аби сховатися, але ж зрозуміло, що коли це ще так-сяк можливо проробити з контрабасом чи фортепіано, то про флейту годі й думати, а той, що з трикутником, геть одурівши, лоба всунув до свого трикутника, він йому на шиї висить, як намисто, і тільки подзвонює у такт цокотінню зубів. Інші залазять під фотелі або паркет колупають — хочуть собі ямки повикопувати, але яка там ямка для страусячого головоховання, коли паркет дубовий! Ударник-тарілочник, ззаду себе тарілками затуляючи, головою до барабана мого втелющитись силкується, але якісна імпортна шкіра все витримує. Капельмейстер, аби мене заглушити, безперестанку своєю паличкою по пульта калатає й верещить при тім, як поросся: "Анданте, анте ранте, адаманте танте!", бо йому геть усе в голові поплуталося, а Найясніший роль у почесній своїй ложі тим часом швиденько щось зашепотів лакеям та слугам, і всі вони як кинуться завісу запинати, аби його оксамитом, адамашком, парчею гербовою злототканою від нас затулити, а сам Горилій спершу нічого, тільки жує й плямкає, гикаючи, бо йому ще арфіст відригувався,— прецінь, досить грубенький був та вгодований — і лише по тому підводиться й озивається хрипко:

"Кли-шо-но-гий?! Це ж хто? Мо-я, я-сно-вель-мож-ність?! Ах! То тут мене не-ге-ге-ге-(заридав)-славлять? То тут про мене ка-га-га-га-(заридав)-жуть щось негарне? І ніхто до мене з допомо-го-го-го-(заридав)-гою, зі словом добрим не спішать? О Матір Божа! Рятуйте ж мене, сиротину, небораку, бо мене тут ображають, бо жодного мені тут решпекту, бо всілякі чинять мені зухвальства, кривдять тут мене, зле тут мені, я до мами, до нені хочу!!! (він ридав уже, як водоспад).— Ти, огидний вошивцю-перкусисте! Ти, некультурний, фека-бека! Ти, редиско! О-хо-хо! Не любиш ти мене! А я думав, що мене тут усі-всі люблять!"

Від здивування мені спершу заціпило, а тоді набрався я відваги й кажу: "Ваша вельможність, Горилію! Вочевидь, важко любити того, хто, яко Шафій Закутник, із Шафи закутної потворою вилазить, накидаючись як вовк на овець, кістки трощить, тромбоністів жере, флейтистами закусює, не можу я зрозуміти, як це ти не помічаєш своєї музично-канібалістичної злочинності? А ви,— кажу,— панове науковці, фрачники, сигарники, бородані, і ти, смокінговий докторе тих і сих наук, з люлькою, не наукова та ваша дослідна наука! Метрономів понаставляли, резонаторів, абракадабрів, покажчиків, борошно пороздмухували, щоб висіло в повітрі попурхуючи,— може, вкаже вузли стоячих хвиль! Експертолізи строчите, дух і протяг сантиметром міряєте, а Горилія не бачите! А Його величність гроль теж хай зволить фіранку свою одсунути й хоча б пояснити, яким це робом тут відбувається споживання на місці, а також на винос — до Шафи?"

Було мені, як бачите, уже все одно, в такому ненормальному стані я був. А вчені, бачу, тюбики з синдетиконом витягають і вже починають спеціальні слова вживати, як-от: "Delirium Barabanorum, Nenormalia Musicalis cum Hupnagogica Corifusione Debilitatissima; аж нараз Горилій як зареве на повен голос! Сльози йому плинуть без упину, аж ручаї по сходинках амфітеатру побігли, та як скочить він одним стрибком горілячим до гролівської ложі, як загойдається на золотих шнурах, як потягне за оксамитову парчу — сама Величність об'явилась у повній конфузії, позаяк у кутку ховалася навприсіди й екстраординарну навприсідкову нараду з Радою міністрів проводила, аж тут Горилій

мордяку свою встромляє і: "Рятуйте мене, Ваша Гролівська Величносте! — репетує.— Рятуйте мене, бідолаху скривдженого, а як ні, то я зараз собі піду й більш ніколи не прийду!"

Гроль на ці слова схопився на рівні й заволав щосили: "Тільки не це! Не це, опоро моя кохана, друже любий, оплоте наш, тільки не ЦЕ!!! Роби сам знаєш що, зволь же зрозуміти, ласкавче, що мені цього наказувати з моєю Величністю милосердно-плюралістичною не годиться, а тобі що!"

"Ба ні! — Горилій на те, шморгаючи носом своїм гидомерзним, аж йому шмарки по волохатих щоках течуть.— Ба ні! Я те все, що чинив, чинив на службі Вашої Величності! Згідно з Персональним списком, що його Довірена особа через кватирку до Шафи моєї експедіювала, у повній узгодженості хапав і відповідно споживав, хоча й дуже неохоче, бо я музикусами гидую й, чим хоч можу заприсягтися, що ані крихти мені не смакувало! Геть усіх я з відразу, проти власної натури, наперекір самому собі, виключно заради Трону, Вітчизни й якихось там Вищих Сфер, не пам'ятаю, як вони звуться, бо я собі невчений, і хоча живота свого, здоров'я, шлунка не жалів, хоч мені від того ковтання жовч запеклася, кишки розладналися, печія мене пече безперестану, однак поста свого не покинув, отож вимагаю, аби цей Волоцюга з барабаном за заподіяну мені ганьбу моїй загалом чесній, відданій і Добрій Особі, сю ж мить, був Вашою Величністю суворо покараний, а як ні, то піду собі геть, і побачиш, милостивий пане, що тоді залишиться від твоєї музики!"

Гроль як кинеться умовляти й благати, пестячи щонайснішими руками потвору по зачухраному лобі, а Шафій Закутник, на драпіровці висячи (яку обірвав разом із частиною карнизу), як почне відмовлятися, дратуватися, тонкість та дразливість своєї тендітної душі підкреслюючи, аж мене подив охопив. А гроль шепоче: "Знаєш, що, шановна опоро моя, вірний мій підданицю? Ми цього драба разом з усіма його наклепами поки що милістю своєю монаршою помилуємо, ми йому Crimen Laese Gorillionis тимчасова пробачимо, якщо він свої надумані звинувачення зараз же назад забере і, ясна річ, визнає свою безсовісність і повідомить присутнім, що він діяв як диверсант, за зловорожими під'юджуваннями,

за Іудині срібляки, що мав завдання: зганьбити мелодію й скомпрометувати Гармонію Сфер, таким робом її унеможлививши!" Шепоче гроль отаке й водночас моргає значущо до Шафія, так що я миттю второпав, що пробачення буде тільки відстроченням страти, і, б'ючи себе в груди, зарепетував: "Потвора залишається потворою! Потворністю повен, як стільник медом, та ще й смердить, наче сто чортів! Навіть якби не жер нікого, а тільки гикав і в кутку карячився, од самого лише смороду музику б чорти вхопили! Так я кажу й не відмовлюся від слів своїх, барабаном присягаю!"

Повна, отже, безвихідь...

Оркестранти тим часом вилазять з басів, тромбонів, фортепіано, з-під канап, дехто ще за звичкою вуха затикає, дехто вже голову підводить, а животи їхні, як найсміливіші, хоч ворухнутися й бояться, але озиваються: "Факт, що жер нас, жере і хтозна, чи не буде й надалі жерти! Справді, чимось таким пахне, що хай нас боронить сила божа!" А Горилій, бачу, дурний, як чобіт, не збагнув і досі, які хитрощі в гролівській мові приховані, й знай торочить своєї: "Ах, ох, мене тут скрізь образами зустрічають, я на цій дурній роботі половину життя і здоров'я втеряв, і це така дяка, ні, годі з мене, годі ганьби, піду собі геть, геть, світ за очі!"

Аж позеленів від такої мови гроль. "Ради Бога! — волає в нечуваному розпачі.— А що ж з Г. Сф. буде?! Ми ж до неї разом, рука в руці простуємо, й ти — сіль цієї справи!.."

"Ет,— відказує темний Горилій,— я вже все сказав, і тепер хай Ваша Гролівська Величність сама з музикантами заїдається!" — І рушає собі вбік, просто до виходу. Гроль, раз таке діло, сам, наче мавпа, по порт'єрі донизу зіслизнув і колінкує вслід, від плачу спотикаючись.

"Єдиний, любий, вірний! — репетує.— Не залишай нас! Перкусиста ми закатрупимо, тільки вернися й пробач!"

Горилій туди-сюди, гроль сюди-туди, і поки вони серед колон демонструють урядову кризу, а Рада міністрів услід за ними бігає (при тім під котримсь із державних секретарів шнур золотий із китицями обірвався й по голові його гахнув, аж гролівські медики мусили йому шви накладати), я попід стіною прошмигнув до алебардників, котрі, задивившись на гролівсько-закутницьке тупотіння, нічого довкола не помічали, взявся за клямку, чкурнув до сіней і — повз чудові інструменти — до брами, трішки розчиненої, а як добіг до порога, панове-братове, то такого прискорення набрав, що без форсажу, більше того, без жодної ракети стартував, тільки мене й бачили, але оскільки курсу визначити й тримати не зміг, бо мене ще лихоманило, то наскочив на якусь досить холодну туманність, спершу мені, розпашілому, це навіть до вподоби було, а тоді став мерзнути, а що через велику швидкість назад повернутись уже не міг, то поволі вмерз у хвіст комети, крижаніючи і втрачаючи всяку притомність. А що було далі, аж по той час, як ви мене розморозили, вибачайте, не знаю!

Скінчивши мову, артист-перкусист притулив до грудей свій любий барабан, стиха ніби тільки сам для себе й для муз вистукуючи на ньому якийсь тужливий, екзотичний мотив. Слухачі помалу заворушились, і Трурль промовив:

— Історія твоя незвичайна, і я радий, що завдяки щасливому випадкові мені вдалося визволити такого митця із крижаної в'язниці! Я передчував, я був певний, що ми проведемо цей час разом з великою користю, бо ж кожен із нас, прибувши із різних країв, може усіх інших і навчити чомусь, і розважити — адже перше від другого невіддільне! А тепер прийшла твоя черга, шановний Андрюде. Зроби ласку, розкажи нам, яка доля привела тебе на нашу скромну планету.

Андрюд не став опиратися, тільки застеріг, що його історія не може переважити розповідь музики, бо він не митець. Але перкусист, Трурль та Цифранек заходилися його переконувати, що вартості різних доль — речі непорівнювальні. Покомизившись трішки для форми, гість хильнув з кухлика і почав свою мову.

1. Спочатку! (Іт.)
2. Хто сидить тихо, буде здоровий (Іт.).
3. Глибокий соковитий бас (іт.).
4. Спочатку і до кінця (іт.).